

Nooit te oud om weg te lopen of verliefd te worden

Ouderdom in recente Nederlandse en Vlaamse kinderboeken

Vanessa Joosen

Al sinds Annie M. G. Schmidt in de jaren vijftig kindergedichten publiceerde zoals “Ik ben lekker stout” (1955), staat de Nederlandse jeugdliteratuur bekend als bijzonder baanbrekend en progressief. Die tendens werd versterkt in de jaren zeventig en tachtig, toen Nederlandse auteurs en illustratoren eerst de thematische en vervolgens ook de vormelijke grenzen van het kinder- en jeugdboek verlegden. Ook op politiek vlak staat Nederland bekend als een land dat bijzonder progressieve stappen heeft genomen in de laatste decennia: in 2001 was Nederland het eerste land waar het homohuwelijk werd gelegaliseerd en waar een wettelijk kader gecreëerd werd dat euthanasie onder bepaalde omstandigheden toelaat. België volgde in beide gevallen kort daarop.

De progressieve lijn wordt doorgetrokken in de Nederlandstalige jeugdliteratuur van vandaag. In dit artikel ga ik meer bepaald in op de gedurfde beeldvorming rond ouderdom in Nederlandse en Vlaamse kinderboeken uit de eenentwintigste eeuw. Dit thema wint de laatste jaren aan aandacht in de literatuurwetenschap en in het maatschappelijk debat. Na een korte inleiding over het begrip leeftijd en de leeftijdsstudie zal ik enkele markante titels voor kinderen en jongeren belichten waarin ouderdom op een originele en baanbrekende manier vorm krijgt.

Leeftijd en leeftijdstudies

Leeftijd wordt niet alleen bepaald door biologische kenmerken of de psychologische ontwikkeling van mensen. Ook de maatschappij waarin ze opgroeien en leven heeft een grote invloed op de manier waarop ze hun leeftijd invullen en beleven. Dat inzicht ligt aan het fundament van de leeftijdstudies, *age studies* in het Engels: een veld waarin onderzoekers uit verschillende disciplines (bv. geneeskunde, rechten, sociologie, cultuurwetenschappen) het fenomeen leeftijd beter proberen te vatten, met aandacht voor het samenspel van biologische, psychologische en maatschappelijke en culturele factoren (Lipscomb en Swinnen 2024: 1–4; Falcus, Hartung en Medina 2023: 1–3). Meer inzicht in leeftijd is geen overbodige luxe: hoewel er in de Westerse maatschappij een groter bewustzijn is gegroeid rond seksisme, racisme en homofobie, is agisme voor veel mensen

een blinde vlek. Toch bestaan er veel vooroordelen over leeftijd, en zij kunnen ook leiden tot discriminatie – dat is wat “agisme” betekent. De Amerikaanse sociologe Margaret Gullette (1997; 2004) is bijvoorbeeld beducht voor wat zij de *decline narrative* noemt: het idee dat de jeugd de beste tijd van je leven is en dat je gezondheid, vaardigheden en levenskwaliteit vanaf de middelbare leeftijd bergaf gaan. Dit denkpatroon schept nodeloos negatieve verwachtingen ten aanzien van oudere mensen en van je eigen ouderdom. Vooral in het kader van de toenemende vergrijzing groeit hierdoor bovendien de indruk dat oudere mensen enkel een last zijn voor de maatschappij.

Leeftijdsnormen in opvoeding en jeugdliteratuur

Als normen rond leeftijd maatschappelijk bepaald zijn, dan is het belangrijk om te kijken naar opvoeding: welke ideeën krijgen kinderen en jongeren mee over leeftijd? Hoe bepalen die de manier waarop ze naar zichzelf en naar andere mensen kijken? Toen Margaret Gullette enkele jaren geleden het wetenschapsmuseum van Boston bezocht, kwam ze er geschokt terug buiten. In het museum stond een soort teletijdmachine met de naam ‘Face aging’: kinderen konden in een capsule kruipen en zien hoe hun foto systematisch verouderd werd. Stuk voor stuk kwamen ze na de aanblik van hun verouderde gezicht vol afschuw weer naar buiten. Maar ook Gullette kon als toeschouwer van dit tafereel haar afkeer nauwelijks onderdrukken, zo beschrijft ze in haar boek *Aged by Culture*. De tijds capsule werd voor haar een symbool voor de manier waarop onze cultuur naar ouder worden kijkt: met het verloop van de jaren worden mensen alleen maar zwakker en lelijker, zo suggereert de machine, en ouder worden verloopt voor iedereen op dezelfde manier. Gullette vindt dat een verschrikkelijke boodschap voor kinderen, die niet strookt met de werkelijkheid. Ouder worden betekent niet noodzakelijk dat het leven bergaf gaat, en ouderdom staat niet bij iedereen synoniem voor ziekte, verlies en eenzaamheid.

Niet alleen de opvoeding thuis en op school draagt normen en opvattingen rond leeftijd aan, maar je vindt ze ook in de verhalen die kinderen consumeren via televisie, het internet en natuurlijk ook via de literatuur. Boeken nemen daarbij een aparte positie in: ze worden door volwassenen vaak positiever benaderd dan bijvoorbeeld televisie of sociale media, en de denkbeelden die ze overdragen krijgen daardoor een groter gewicht in wat kinderen en jongeren als sociaal wenselijk ervaren. De denkbeelden rond leeftijd in jeugdliteratuur hebben bij sociologen al tot onrust geleid, enerzijds omdat ze kinderen vaak al op jonge leeftijd bereiken en anderzijds omdat ze deel zijn van een ontspannend verhaal. Dat is soms een effectievere manier om maatschappelijke normen quasi ongemerkt over te dragen dan expliciete lessen: doordat lezers opgaan in het verhaal zijn ze soms minder kritisch voor stereotypering en worden sommige ideeën als vanzelfsprekend aanvaard (zie o. a. Stephens 1992). Bovendien gaan sommige verhalen uit de jeugdliteratuur al eeuwenlang mee en dragen ze een wereldbeeld over dat niet meer van deze tijd is. Sylvia Henneberg (2010) is bijvoorbeeld zeer kritisch over de representatie van oudere vrouwen in sprook-

jes en klassiekers uit de jeugdliteratuur. Ze stelt dat agisme en seksisme elkaar in deze verhalen versterken. Dat heeft tot gevolg dat oudere vrouwen in deze literatuur meestal in drie categorieën te vatten zijn. De zwakke oudere vrouw komt vaak voor, zoals de grootmoeder van Roodkapje, die ziek in bed ligt en zich machteloos laat verslinden door de wolf. Daarnaast duiken in sprookjes en fantasieverhalen oudere vrouwen vaak als gemene heks op, zoals in *Hans en Grietje*. Een derde stereotype is de wijze oude vrouw, zoals de goede peetmoeder uit *Assepoester*. Hoewel dit op het eerste zicht een positief beeld is van een oudere vrouw, ziet Henneberg er toch graten in: de wijze oude vrouw staat louter in dienst van de jongere generatie, zonder eigen persoonlijkheid of wensen. Dat geeft de indruk dat oudere mensen niet langer van nut zijn als hun rol voor jongere generaties uitgespeeld is.

Ook in recentere kinderboeken duiken er soms negatieve beelden op van oudere mensen. In de recente controverse rond de heruitgaven van de boeken van Roald Dahl viel een wijziging mij in het bijzonder op: in *James and the Giant Peach* (De Reuzenperzik) mag Aunt Sponge, de tante van James, op vraag van zogeheten “sensitivity readers” niet langer dik genoemd worden. “Aunt Sponge was terrifically fat” is veranderd in: “Aunt Sponge was a nasty old brute” (Vernon 2023). Deze wijziging toont dat de gevoeligheid voor vooroordelen rond leeftijd nog beperkt is: “nasty” en “old” worden hier in een adem genoemd. *Body shaming* wordt zo vervangen door agisme. Ook in andere jeugdboeken komen “oud en gemeen” nog vaak in combinaties voor, net als de bemoeizuchtige oude buurvrouw of de boze oude man die niet kan verdragen dat spelende kinderen lawaai maken in zijn buurt. Het beeld van de zieke oude persoon duikt dan weer op in talloze kinderboeken die dementie of de dood van een grootouder thematiseren.

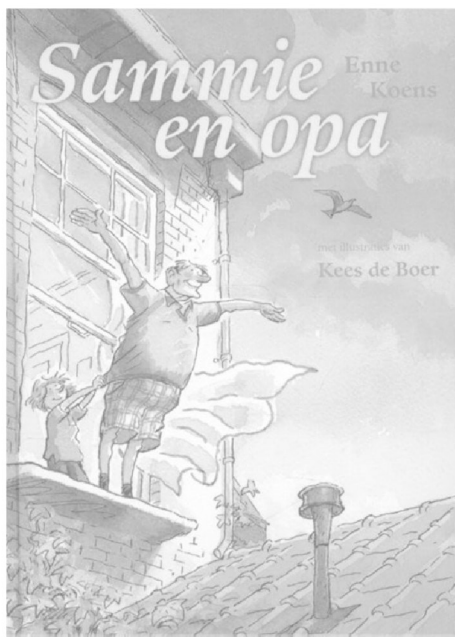
Toch zijn er ook talloze jeugdboeken die een tegengewicht vormen voor de beeldvorming van oudere mensen als nutteloos, gemeen of vervelend. Ze vullen daarmee zelfs een lacune in het algemeen: in de literatuur voor volwassenen zijn er relatief weinig boeken die handelen over de relatie tussen grootouders en hun kleinkinderen, ondanks het feit dat deze relatie in de realiteit voor veel mensen een belangrijke familieband is. Er zijn uitzonderingen: in *Extremely Loud and Incredibly Close* van Jonathan Safran Foer staat de band tussen een jongen en zijn grootouders wel centraal, en *Autumn* van Ali Smith draait rond de vriendschap tussen een jong meisje en haar buurman van in de tachtig. In de jeugdliteratuur zijn zulke verhalen over de hechte band tussen een kind en een ouder personage schering en inslag. In veel jeugdboeken schieten de jonge personages zelfs beter op met hun grootouders of andere oudere vrienden dan met hun eigen ouders (Joosen 2018). Jonge en oudere mensen worden dan voorgesteld als mensen met veel tijd, in tegenstelling tot de jachtige generatie van werkende ouders. Bovendien delen de jonge en oudere personages een interesse in de natuur, in verhalen en in het bovennatuurlijke. De bijzondere band tussen kinderen en hun grootouders vind je al in talloze klassiekers, zoals de hechte relatie tussen Heidi en haar opa in *Heidi* van de Zwitserse Johanna Spyri (Tom-

kowiak 2018) of de vriendschap tussen het weeskind Rémi en de straatmuzikant Vitalis in Hector Malots *Alleen op de wereld* (Wesseling 2018).

Een bijzondere band tussen jong en oud

Opvallend in recente jeugdboeken waarin een oudere persoon centraal staat is dat ze vaak maatschappelijke conventies in vraag stellen en daarbij kiezen voor een resoluut progressief wereldbeeld. Precies daarin verleggen hedendaagse Nederlandstalige jeugdboeken grenzen. Een belangrijke voorloper in dit verband is *Krassen in het tafelblad* van Guus Kuijer (1975). In dit boek uit zijn befaamde Madelief-reeks leert het meisje voor het eerst haar grootvader goed kennen, nadat haar grootmoeder overleden is. Het boek is bijzonder eerlijk in het schetsen van die grootmoeder: de krassen in het tafelblad uit de titel zijn symbolisch voor de frustraties van een vrouw die in haar leven haar ambities niet kon waarmaken. De grootmoeder raakte ook van haar dochter, Madeliefs moeder, vervreemd en zo heeft het meisje haar nauwelijks gekend. In de loop van het verhaal krijgt Madelief wel een band met haar grootvader, en daarmee past het in een lange rij Nederlandstalige kinderboeken waarin kinderen en grootouders elkaar bijzonder goed verstaan.

Sammie en opa (2013) van schrijfster Enne Koens en illustrator Kees de Boer is een recent Nederlands voorbeeld van een kinderboek dat vertelt over de speciale band tussen een jongen en zijn grootvader.

Afb. 1: Omslag Enne Koens/Kees de Boer, *Sammie en opa*

Sammie is de zoon van een alleenstaande moeder en een onbekende vader. Omdat zijn moeder veel moet reizen voor haar werk, woont de jongen tijdens de week bij zijn opa en in het weekend bij haar. De manier waarop Sammie en zijn opa hun dagen vullen is typerend voor veel kinderboeken waarin een jong en oud personage de hoofdrol spelen, zoals ook *Mijn opa en ik en het varken oma* van Marjolijn Hof, *Het boek van alle dingen* van Guus Kuijer of prentenboeken zoals *Mijn oma is een superster* van Carl Norac en Ingrid Godon. Spelen, verhalen vertellen en fantaseren staan centraal. Maar deze opa gaat in dat spelen wat verder dan de meeste grootouders. Wanneer Sammie zich tijdens de lange zomervakantie verveelt, brengt opa soelaas. Het tweetal neemt een trein en gaat ergens in de buurt toerist spelen, met petje, korte broek en vreemde taal inclusief. Opa gaat het gek doen blijkbaar heel gemakkelijk af. Hij trekt zich niks aan van andere mensen wanneer hij met Sammie toerist speelt, en ook in zijn spectaculaire verhalen gooit hij alle taboes overboord. Zo vertelt hij over zijn reis op een schip ongegeneerd over zijn smerige werk wanneer het toilet verstopt was:

Ik stond voor de plee, die tot de rand toe gevuld was met bruine smurrie. Ik haalde diep adem en stak mijn hoofd in de poep. En mijn maten begonnen te duwen en te duwen. Want ik moest helemaal door dat kleine gat. Mijn lichaam rekte zich uit en ik maakte mezelf zo dun mogelijk. Ik zoog mijn wangen naar binnen en kneep mijn ogen dicht en – plof! – toen schoot ik door de smalle pijp.

Opa zwom blijkbaar via het gaatje van de wc naar de riool om daar de verstoppen op te lossen. Het is een van de vele bizarre avonturenverhalen uit het repertoire van opa, waar Sammie keer op keer met een enorme gretigheid naar luistert. Met veel plezier laat opa in het midden wat er van zijn herinneringen echt gebeurd is, en wat hij verzonnen heeft. Aan het eind van *Sammie en opa* sterft de opa – daarmee ligt het boek in het verlengde van veel kinderboeken die oudere personages inzetten om de dood bespreekbaar te maken. Door de dood van zijn opa groeit Sammie wel weer dicht naar zijn moeder en komt hij eindelijk te weten wie zijn vader is.

Euthanasie in jeugdboeken

Andere auteurs gaan verder in het belichten van de dood van een grootouder dan Enne Koens. Gezien de voortrekkersrol die Nederland speelde in de wetgeving rond euthanasie ligt het in de lijn der verwachtingen dat ook jeugdboeken dit thema zouden opnemen, en dat is ook gebeurd. In het Centraal Bestand Kinderboeken, de gecumuleerde catalogus van de belangrijkste Nederlandse bibliotheken, vind je 19 titels voor het trefwoord euthanasie, met onder andere al een infobrochure voor jongeren uit 1987 (Brongers 1987). Vooral aan het begin van de eenentwintigste eeuw verschijnen er verschillende titels rond dit thema, ook in Vlaanderen, met onder andere een heruitgave van *Als rozenblaadjes vallen* van Brigitte Minne (1994 en 2003) en *De keuze* van Karel Verleyen (2001).

Een bijzonder voorbeeld van een verhaal over het recht op zelfbeschikking van een ouder persoon is *De regels van drie* van Marjolijn Hof, dat bekroond werd met de prestigieuze Woutertje Pieterseprijs.

Afb. 2: Omslag Marjolijn Hof, *De regels van drie*

In deze jeugdroman krijgt de familie van de ik-verteller Twan het bericht dat de oude opi Kas ‘bijna op is’. De oudere man woont in IJsland en burens klagen dat hij niet meer goed voor zichzelf kan zorgen. Moeder en oma willen hem zo snel mogelijk naar Nederland brengen zodat hij zijn laatste dagen daar veilig in een woonzorgcentrum kan slijten. Maar dat is buiten de oude man zelf gerekend, die een ander einde in gedachten heeft: hij wil nog een keer de bergen in, en daar afscheid nemen van het leven. In Twan ziet opi Kas een bondgenoot om zijn plan tot uitvoering te brengen. De vrouwen vormen tijdens het bezoek aan IJsland een front en Twan moet noodgedwongen bij zijn opi Kas slapen. Heel subtiel vertelt Hof hoe hij door zijn overgrootvader tegelijkertijd aangetrokken en afgestoten wordt. Twan is daarbij een scherpe observator en snedige verteller: ‘Ik wist niet precies wat “bijna op” betekende. Helemaal op, wat dat betekende wist ik wel. Helemaal op was dood. Stel je voor dat opi Kas vannacht helemaal op was en ik in dezelfde kamer lag te slapen.’

De dood is voortdurend aanwezig in de gedachten van de personages en opi Kas formuleert daarbij duidelijk de wens om te sterven zoals hij dat zelf wil. Sterven in de bergen lijkt hem minder eng dan wegteren in een verzorgingstehuis. Ook over het aftakelende lichaam en het smerige huishouden van de oude man schrijft Hof expliciet:

Ik ben oud en der dagen zat, ik heb geen zin om mijn leven te moeten uitzitten, met het risico te eindigen als een bejaarde kleuter met een slabbetje om, kwijlend boven een bord lauwe lammetjespap. Eén keer kleuter geweest te zijn, is wel genoeg [...]. Dus, dokter, bespaart u me ellende en schrijf me een laatste-wil-pil voor.

De titel van *De regels van drie* verwijst naar het enige boek dat Twan voor zijn reis heeft ingepakt: *Het Grote Survival Handboek*. Hij leest erin dat je belangrijke beslissingen binnen de drie seconden neemt, dat je hersenen drie minuten zonder zuurstof kunnen, dat een mens drie dagen zonder water kan, enzovoort. De grote ironie van *De regels van drie* is dat Twan alles leert over overleven, terwijl zijn overgrootvader net probeert aan het leven te ontsnappen. Twan begrijpt dan ook niet dat zijn opi weinig interesse heeft voor zijn survivaltips bij het plannen van zijn reis naar de bergen. Twan maakt in het boek een interessant mentaal proces door, waarbij hij gedwongen wordt om na te denken over de waarde van het leven en het recht op zelfbeschikking. Bovendien wordt hij keer op keer geconfronteerd met de kleine kantjes van het leven. Zijn opi Kas kan mooie verhalen vertellen over zijn reizen als visser, maar tussen de regels door lees je dat zijn leven als vrije vogel ten koste ging van zijn vrouw en kind. Terwijl Twan sympathie krijgt voor het vrijheidsgevoel van zijn opi, beseft hij bij momenten ook dat de oude man hem manipuleert om zijn zin door te drijven. Toch behoudt hij sympathie voor de drang naar vrijheid van Opi Kas, misschien omdat Twan zelf weet wat het betekent als volwassenen keuzes in jouw plaats maken (zie ook Van Lierop-Debrauwer 2018).

In de bekroonde dichtbundel *Driedelig paard* steekt Ted van Lieshout, een Nederlandse schrijver die nooit verlegen is om over taboes te schrijven, de draak met het progressieve beleid dat Nederland rond euthanasie voert. Het boek is een verzameling van blokgedichten die passen in verschillende genres. In een van de gedichten in een officieel register is er sprake van een woonzorgcentrum genaamd “De schemering,” waar een oudere heer zich ongepast gedraagt “door nagenoeg alle dames op impertinente wijze lastig te vallen” (44). De oplossing voor zijn ongewenste gedrag is om hem te laten inslapen. Van Lieshout parodieert de Nederlandse liberale aanpak van euthanasie door leeftijdsdiscriminatie ten top te drijven: ouderen worden neergezet als mensen die uit de weg geruimd moeten worden als ze meewerken. Er wordt zelfs gesuggereerd dat het woonzorgcentrum uiteindelijk “geruimd” moet worden om kosten te besparen en het negatieve effect van het tehuis op de marktprijzen in de buurt tegen te gaan. De brief doet de oudere mensen overkomen als een wegwerplast voor de maatschappij. Het schokeffect van de tekst is gebaseerd op een economische logica die elke zorg voor menselijk welzijn negeert en heeft de bedoeling om dat aspect van

euthanasie te bevragen – een kwestie die recent ook in de Vlaamse media opdook toen ziekenfondsvoorzitter Luc Van Gorp in een interview (Lesaffer 2024) opwierp dat euthanasie wenselijk is voor ouderen die levensmoe zijn en daarbij wees op de besparing die dat zou opleveren. Hierop reageerde *De Standaard* redacteur Bart Brinckman: “Het is stuitend dat de christelijke mutualiteit zich lijkt neer te leggen bij een economisch defaitisme. Dit debat blijft nochtans een unieke kans om na te denken over de manier waarop bejaarden hun laatste levensjaren in de best mogelijke omstandigheden moeten kunnen doorbrengen. Zonder dat ze daarbij sociaal gestigmatiseerd worden” – een discussie die Ted van Lieshout ook voor kinderen opende in *Driedelig paard*.

Oma's avontuurtje

Ook op het vlak van gender en seksualiteit verleggen Nederlandstalige kinderboeken grenzen. Mogelijk heeft het populaire Amerikaanse prentenboek *Julian is a mermaid* van Jessica Love een invloed: een jongen die graag een zeemeermin wil zijn is eerst bang voor de reactie van zijn grootmoeder, maar zij juicht zijn wens toe en helpt hem om ze te doen uitkomen. Het boek haalt het idee onderuit dat oudere mensen enggeestig zouden zijn. In *Oma ondersteboven* van Kristien Dieltiens en Isabelle Geeraerts legt de jonge verteller uit: “Ik ben een meisje, maar iedereen denkt dat ik een jongen ben.” Billie loopt het liefst op haar handen en oma bengelde vroeger graag aan een trapeze, zo zie je op de foto's in haar huis. Ze delen dus de liefde voor het acrobatische – een originele invulling van de band tussen een oud en een jong personage waar ik al eerder in dit stuk op wees.

Voor zo'n avontuurlijke vrouw voelen de muren van het verzorgingstehuis te eng en samen met Billie trekt ze naar zee. Al liftend ontmoeten ze Joe, een oude man met wie oma een onvergetelijke dag en nacht beleeft. De prenten van Isabelle Geeraerts zetten de schoonheid van beide personages in de verf. Het mooist zijn twee prenten waarin de oma centraal staat: in een bovenaanzicht drijft ze in de armen van Joe in de zee, omringd door een groep katten, en op de laatste prent zie je het verliefde paar, bedolven onder de katten, dat samen in bed slaapt. “Ik ben geen klein kind,” benadrukt oma aan het begin van het verhaal, en daarmee doet ze denken aan opi Kas uit *De regels van drie*, al heeft de oma van Billie heel andere plannen. Ze eist haar vrijheid op om te doen wat ze wil: op avontuur naar zee. Enkel een kind lijkt in staat om die boodschap te respecteren, misschien omdat Billie weet wat het is om verkeerd begrepen te worden. “Ik hoef niet op haar te letten,” stelt het kind vast: “Oma doet alleen maar dingen die goed zijn voor haar.” Dat zijn niet de gezondste en veiligste keuzes, maar de oude vrouw wordt er wel gelukkig van. Het boek laat zien dat de nood aan vrijheid geen leeftijd kent, zonder dat het de behoefte aan geborgenheid uit het oog te verliest.

Het idee van een oma die een liefdesnacht met een man beleeft terwijl ze op uitstap is met haar kleinkind staat in spanning met het beeld van de wijze oude mentor. Weliswaar begrijpen oma en Billie elkaar perfect, maar *Oma*

Afb. 3: Omslag Kristien Dieltiens/Isabelle Geeraerts, *Oma ondersteboven*

ondersteboven laat ook zien dat de verlangens van oma zich niet beperken tot de zorg voor haar kleinkind. In sommige kinderboeken leidt dat tot een conflict en daardoor een uitnodiging om te reflecteren op het stereotiepe beeld van de oudere persoon die nooit boos wordt en zich volledig ten dienste stelt van de jongere generaties (zie o. a. Woodward 2002). In *De armen van mijn oma* van Siska Goeminne en Suzan T'Hooft wordt de grootmoeder ook verliefd en daarmee is kleinkind Lowieze niet gelukkig: zij genoot zo van de aandacht van haar Bonnie dat ze die niet wil delen met Kamiel, de buurman met wie Bonnie halverwege het boek een relatie blijkt te hebben. Het verhaal zet niet alleen de jaloezie van het kind in de verf, maar toont dat ook de oude vrouw moet zoeken naar een nieuwe balans tussen haar eigen noden en die van haar kleindochter. Ze maken allebei fouten, maar hun warme band blijkt voldoende sterk om tot een manier van samenzijn te komen waarin er ook plaats is voor Kamiel. Een gelijkaardig verhaal vertelt Martha heesen in *De ijzeren hemel*, maar dit keer is het een opa die verliefd wordt. Kleindochter Loor knutselt graag met haar opa in zijn schuur en heeft het gevoel dat haar plaats ingenomen wordt door Greet, de nieuwe vriendin van haar opa.

Het nieuwe woonzorgcentrum

Net als euthanasie zijn woonzorgcentra een actueel onderwerp in de Nederlandse politiek en media, met verschillende nieuwe projecten die streven naar betere leefomstandigheden voor ouderen en het bevorderen van begrip tussen de generaties (zie onder andere Pilon). Ze zijn ook bekritiseerd binnen leefsituatie studies, bijvoorbeeld vanwege de kinderlijke behandeling van ouderen die is waargenomen in de geïnstitutionaliseerde zorg (Hockey en James). *Aan de kant, ik ben je oma niet* (2012), geschreven door Bette Westera en geïllustreerd door Sylvia Weve, is geheel gewijd aan de bewoners van een woonzorgcentrum en laat de diversiteit in ouderdom zien die onderzoekers als Gullette en Henneberg zo belangrijk vinden. Elk hoofdstuk bestaat uit twee delen, geschreven op rijm: eerst maakt de lezer kennis met een oudere bewoner en zijn of haar gewoonten. Wanneer de bladzijde wordt omgeslagen, geven aspecten van het vroegere leven van de bewoner achtergrondinformatie over zijn of haar huidige karakter. Het eerste verhaal introduceert bijvoorbeeld de oudere mevrouw Van Veen, die elke week wordt bezocht door haar zeven zonen. Ze stoppen haar in bad en daarna in bed. In het terugblikgedeelte worden ze afgebeeld vlak nadat ze hen gebaard heeft, in bad stopt en verzorgt. Het impliciete idee is dat de rollen van verzorgde en verzorger nu zijn omgedraaid, maar dat de liefde en tederheid die aan deze zorg ten grondslag liggen, behouden zijn gebleven.

Afb. 4: Omslag Bette Westera/Sylvia Weve, *Aan de kant, ik ben je oma niet*

Op verschillende momenten benadrukken Westera's gedichten de continuïteit in de levensloop en op die manier doorbreekt het boek ook taboes rond ouderdom. Zo kleedt de 89-jarige mevrouw Van der Marel zich af en toe uit voor de andere bewoners. Het personeel interpreteert haar daad verkeerd, belt haar kinderen op en zegt tegen hen: "Uw moeder begrijpt niet meer goed wat ze doet" (z.p.). De lezer wordt net het personeel geconfronteerd met een vreemde situatie die lijkt te wijzen op dementie, met de typische vervaging van een besef van sociale grenzen:

Mevrouw Van der Marel is negenentachtig
 en één meter zevenzeventig lang.
 Ze is elegant en verschrikkelijk aardig,
 o zeker, maar soms doet ze heel eigenaardig.
 Dan kleedt ze zich uit op de gang,
 of als ze moet eten, of onder de bingo.
 Heel langzaam, ze is sowieso niet zo snel.
 Dat knalroze vestje met glimmende knopen,
 Van glittertjesgaren, gaat helemaal open.
 Ze doet het heel sierlijk, dat wel.

Het idee dat dit gedrag te wijten is aan dementie, zo onthult de flashback, is niets anders dan een falen van de verbeelding. Dat geldt ook voor de manier waarop de oude dame zich uitkleedt: "Heel langzaam, ze is sowieso niet zo snel." Wat blijkt, mevrouw Van der Marel was vroeger een stripdanseres in een bar en ze is blijkbaar nooit gestopt met haar act. Haar traagheid is geen gevolg van een lichamelijke beperking, maar maakt deel uit van haar doelbewuste poging tot verleiding. Een rode draad door de bundel van Westera en Weve is dat ouderen meer in huis hebben dan hen wordt toegedicht en dat jongere generaties er niet van uit moeten gaan dat hun interpretatie van ouderdom juist is, maar de tijd moeten nemen om hun levensverhaal te leren kennen. Tegelijkertijd zorgen de gedichten soms voor humor ten koste van de ouderen. De striptease-act van mevrouw Van der Marel heeft immers niet het gewenste effect: er is althans geen sprake van iemand die effectief verleid wordt, en het personeel van het verzorgingstehuis reageert met onbegrip. De reactie van de kinderen wordt niet meegegeven – als lezer kan je maar hopen dat mevrouw Van der Marel niet hetzelfde lot te beurt valt als de opdringerige heer uit "De schemering" in *Driedelig paard* van Ted van Lieshout.

Altijd verder groeien

Westera's gedichten draaien rond de continuïteit in de levensloop: hoe je jong bent, bepaalt mee hoe je oud wordt. Toch laten ze ook zien dat een mens zich een leven lang kan blijven ontwikkelen en dat de ouderdom net zo dynamisch kan zijn als elke andere levensfase. Mevrouw Verweerd biedt een interessant voorbeeld: ze wordt op latere leeftijd geadopteerd. Dit motief, dat typisch wordt geassocieerd met jonge kinderen, wordt hier op een oudere dame toegepast. Mevrouw Verweerd, die als jonge vrouw geen kinderen kon krijgen, moest

toezien hoe al haar vrienden genoten van het ouderschap en vervolgens van het grootouderschap. Ze voelde zich eerst geïsoleerd en was vervolgens gaan berusten in haar lot, gewend aan het gemis. Op hoge leeftijd krijgt mevrouw Verweerd eindelijk de kleinkinderen die ze nooit heeft gehad door in te gaan op een advertentie van twee kinderen van wie alle grootouders zijn overleden. Een lang gekoesterde droom gaat zo onverwacht in vervulling. Op een vergelijkbare manier krijgen mevrouw Jansen en mevrouw Verbruggen op hun oude dag een kans die ze nooit kregen toen ze jong waren. Ze waren al jarenlang verliefd maar dankzij nieuwe wetgeving kan dit lesbische stel eindelijk trouwen. Verhalen als deze introduceren bij jonge lezers van wat Margaret Gullette een “progress narrative,” een verhaal “waarin de waarde van het ouder worden in de tijd wordt bevestigd” (Gullette 2011: 147, mijn vertaling). Dat vormt een cruciaal alternatief voor het dominante verhaal over verval op latere leeftijd, stelt Gullette. Kinderboeken zoals die van Westera en Weve bevatten zulke verhalen van groei op latere leeftijd.

Besluit

Nederlandstalige jeugdboeken worden gekenmerkt door hun openheid, en dat heeft ook een effect op de weergave van ouderdom. De boeken die ik in dit artikel heb besproken zijn niet representatief voor de gehele productie in het Nederlands taalgebied: er zijn daarnaast veel titels te vinden waarin de oudere mensen wel beantwoorden aan eerder conservatieve normen en aan de stereotypen (de zwakke oudere, de heks en de wijze mentor) die Sylvia Henneberg bekritiseerde (zie Joosen 2018). Wat wel opvalt is dat verschillende grensverleggende titels uit dit artikel belangrijke prijzen hebben gewonnen, zoals de Woutertje Pieterse prijs, en daarbij geprezen zijn voor hun frisse kijk op ouderdom. Bovendien valt het op dat de auteurs en illustratoren hun lezers veel vertrouwen geven: ze gaan ervan uit dat kinderen en jongeren openstaan voor verhalen waarin oudere mensen op een verrassende manier neergezet worden, dat ze bereid zijn om empathisch mee te leven met oudere personages, en dat de jonge lezers ook in staat zijn om de soms gewaagde humor te begrijpen als parodie.

Relatief weinig van de hier besproken titels zijn naar het Duits vertaald, met enkele uitzonderingen. *De regels van drie* en *Mijn opa en ik het varken Oma* van Marjolijn Hof verschenen respectievelijk als *Opi Kas, die Zimtziegen und ich* en als *Mein Opa und ich und ein Schwein namens Oma*. Ook de boeken van Guus Kuijer en Karel Verleyen kregen een Duitse versie, maar van de besproken teksten van Enne Koens, Ted van Lieshout, Kristien Dieltiens en Bette Westera vond ik geen vertalingen terug. Ook voor andere taalgebieden is de Nederlandse en Vlaamse aanpak van ouderdom misschien nog een brug te ver.

Die frisse blik op ouderdom en de empathie met mensen van andere generaties is nochtans hoognodig, want de wereld heeft recent nog verschillende situaties meegemaakt waarin de verhoudingen tussen verschillende generaties op de proef werden gesteld: de Covid-19 pandemie, bijvoorbeeld, of de spijbelac-

ties van jongeren voor het klimaat, die niet door alle volwassenen gewaardeerd werden. Jeugdboeken kunnen een rol spelen in het bevorderen van meer dialoog en begrip tussen de generaties, door leeftijdsnormen te bevragen, lezers tot reflectie uit te dagen en modellen te bieden van productieve samenwerking over de generaties heen. Daarom is het ideaal wanneer ze niet alleen door kinderen gelezen worden, maar ook door (oudere) volwassenen: dat kan zelfs leiden tot vruchtbare gesprekken waarin mensen van verschillende generaties van elkaar leren (Duthoy 2023). Zo komen leeftijdsnormen aan de oppervlakte en kunnen ze bevraagd en indien nodig, ook bijgesteld worden.

Bibliografie

- Brinckman, Bart. "Discussie 'voltooid leven' mag niet vermengd worden met euthanasie." *De Standaard*, 10 april 2024. [kurzelinks.de/jvh2](https://www.kurzelinks.de/jvh2).
- Brongers, Piet. *Euthanasie*. Wolters-Noordhoff, 1987.
- Dieltiens, Kristien & Isabelle Geeraerts (ill.). *Oma ondersteboven*. De Eenhoorn, 2019.
- Duthoy, Leander. *Responding to the constructions of age in children's literature: An intergenerational approach*. Proefschrift voorgelegd en verdedigd aan de Universiteit Antwerpen, 2023.
- Duthoy, Leander. "Decline narratives en wijsheid : hoe reflecteren lezers van alle leeftijden op de representatie van leeftijd in literatuur voor jonge lezers?" *Cahier voor literatuurwetenschap*, 14, 2023, pp. 141–155.
- Falcus, Sarah, Heike Hartung & Raquel Median. "Introduction." *The Bloomsbury Handbook to Ageing in Contemporary Literature and Film*. Bloomsbury, 2023. 1–6.
- Lesaffer, Pieter. "CM-voorzitter Luc Van Gorp: 'Veel ouderen zijn levensmoe. Waarom zou je zo'n leven nog per se willen rekken.'" *De Standaard*, 8 april 2024. [kurzelinks.de/lhxo](https://www.kurzelinks.de/lhxo).
- Lipscomb, Valerie Barnes & Aagje Swinnen. "Introduction: A Smorgasbord for Literature Lovers in Search of More Age-Just Futures." *The Palgrave Handbook of Literature and Aging*. Palgrave Macmillan, 2024. 1–21.
- Goeminne, Siska en Suzan T'Hooft. *De armen van mijn oma*. De Eenhoorn: 2019.
- Gullette, Margaret Morganroth. *Declining to Decline: Cultural Combat and the Politics of the Midlife*. Charlottesville: University of Virginia Press, 1997.
- Gullette, Margaret Morganroth. *Aged by Culture*. University of Chicago Press, 2004. [kurzelinks.de/4hxq](https://www.kurzelinks.de/4hxq).
- Gullette, Margaret Morganroth. *Agewise: Fighting the New Ageism in America*. University of Chicago Press, 2011.

- Henneberg, Sylvia. "Moms Do Badly, But Grandma's Do Worse: The Nexus of Sexism and Ageism in Children's Classics." *Journal of Aging Studies*, vol. 24, 2010, pp. 125–34.
- Hof, Marjolijn. *De regels van drie*. Querido, 2013.
- Hof, Marjolijn. *Opi Kas, die Zimtziegen und ich*. Aus dem Niederländischen von Meike Blatnik. Hamburg: Aladin 2015. *De regels van drie* (dt.)
- Hof, Marjolijn. *Mijn opa en ik en het varken Oma*. Querido, 2012.
- Hof, Marjolijn. *Mein Opa und ich und ein Schwein namens Oma*. Aus dem Niederländischen von Meike Blatnik. Hamburg: Aladin 2014. *Mijn opa en ik en het varken Oma* (dt.)
- Joosen, Vanessa, ed. *Connection Childhood and Old Age in Popular Media*. University of Mississippi Press, 2018.
- Joosen, Vanessa. *Adulthood in Children's Literature*. Bloomsbury: 2018.
- Koens, Enne. *Sammie en opa*. Moon: 2013.
- Kuijper, Guus. *Krassen in het tafelblad*. Querido: 1975.
- Kuijper, Guus. *Erzähl mir von Oma*. Deutsch von Hans Georg Lenzen. Hamburg: Oetinger 2013. [Überarbeitete Neuauflage; 1. Aufl. 1981] *Krassen in het tafelblad* (dt.)
- Kuijper, Guus. *Het boek van alle dingen*. Querido, 2004.
- Kuijper, Guus. *Das Buch von allen Dingen*. Deutsch von Sylke Hachmeister. Hamburg: Oetinger 2006. *Het boek van alle dingen* (dt.)
- Love, Jessica. *Julian is a Mermaid*. Walker, 2018.
- Malot, Hector. *Alleen op de wereld*. Vert. J.M. Bloemink-Lugten en F.H.N. Bloemink. 25ste druk. Koninklijke Bibliotheek Den Haag, 2022.
- Minne, Brigitte. *Als rozenblaadjes vallen*. Clavis: 1994 / 2003.
- Norac, Carl en Ingrid Godon. *Mijn oma is een superster*. Vert. Nannie Kuijper. Leopold, 2008.
- Pilon, Eefje. "Student op kamers tussen de ouderen." *Trouw*, 13 September 2014. [kurzelinks.de/8tz9](https://www.kurzelinks.de/8tz9).
- Stephens, John. *Language and Ideology in Children's Fiction*. Longman, 1992.
- Tomkowiak, Ingrid. "United by God and nature: Johanna Spyri's Heidi and her relationship with the elderly." *Connecting Childhood and Old Age In Popular Media*, ed. Vanessa Joosen, University Press of Mississippi, 2018, pp. 26–42.
- van Lierop-Debrauwer, Helma. "The Right to Self-Determination: Ageism in Two Dutch Children's Books on the Voluntary Death of Elderly People." *Connecting Childhood and Old Age in Popular Media*, ed. Vanessa Joosen, University Press of Mississippi, 2018, pp. 76–92.
- van Lieshout, Ted. *Driedelig paard: Blokgedichten, beeldsonnetten en tekeningen*. Leopold, 2011.

- Verleyen, Karel. *De keuze*. Davidsfonds/Infodok, 2001.
- Verleyen, Karel. *Noch einmal fliegen*. Aus dem Flämischen von Monika Götze. München: Bertelsmann-Jugendbuch-Verlag 2003. *De keuze* (dt.)
- Vernon, Hayden. "Roald Dahl books rewritten to remove language deemed offensive." *The Guardian* 18 February 2023. [kurzelinks.de/k6kw](https://www.kurzelinks.de/k6kw)
- Wesseling, Elisabeth. "Vitalizing Childhood through Old Age in Hector Malot's *Sans Famille*." *Connecting Childhood and Old Age In Popular Media*, ed. Vanessa Joosen, University Press of Mississippi, 2018, pp. 61–75.
- Westera, Bette & Sylvia Weve (ill.). *Aan de kant, ik ben je oma niet!* Gottmer, 2012.
- Woodward, Kathleen. "Against Wisdom: The Social Politics of Anger and Aging." *Cultural Critique* 51, 2002, pp. 186–218.